

**2015-2016-окуу жылындагы мугалимдердин республикалык август
кеңешмелерине карата окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн
мектептерде кыргыз тилин окутуу боюнча методикалык сунуштар**

Кыргыз тилин эне тили катары окутуунун жалпы маселелери

Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук Программасы кабыл алынып, ишке киргизилди. Эне тили, аны мектепте окутуу маселеси Кыргыз Республикасынын Мамлекеттүүлүгүн бекемдөөдө эң орчундуу орунду ээлеп тургандыктан, кайсы гана тармакта болбосун, биринчи кезекте, улутту улут катары тааныткан эне тилибизге кам көрүлүүсү зарыл. Эне тили пикир алышуунун куралы катары көп кызматты өзүнө аркалаган баалуулук. Ал карым-катнаштын каражаты болуу менен бирге эле чындыкты чагылдырууга, дүйнөнү таанып билүүгө, ошондой эле, инсандын рухий-маданий жана интеллектуалдык жактан өнүгүүсүнө да шарт түзөт. Эне тилине канчалык деңгээлде ээ болгондугу окуучунун башка предметтерди, айрыкча, орус тили менен чет тилдерин өздөштүрүүдөгү ийгиликтеринен көрүнөт. Ушундан улам, көп тилдүүлүккө ээ болууда эне тили негизги тилдик башат катары кызмат аткаруу менен бирге эле элдердин ортосундагы достукту чыңдоодо зор роль аткарат.

Мектепте кыргыз тили окуу предмети катары кыргыз тилинин тилдик системасын, орфографиялык, пунктуациялык эрежелерин окутуу менен бирге кеп маданиятын өнүктүрүүнү көздөйт. Ушундан улам айтсак болот, *кыргыз тилин окутуунун максаты* - мектеп бүтүрүүчүсүн тилдик, кептик эрежелерге ылайык, үлгүлүү кеп ишмердүүлүгүнө ээ кылуу жана маданий-адептик жактан толук кандуу инсан катары калыптануусун жөнгө салуу болуп саналат.

Окуу планындагы кыргыз тилинин алган орду

2015-2016 - окуу жылдарына карата окуу планындагы базистик вариантта кыргыз тилине ыйгарылган сааттар төмөндөгүдөй:

5-класста	жумасына 4 сааттан жыл бою 136 саат
6-класста	жумасына 5 сааттан жыл бою 170 саат
7-класста	жумасына 3 сааттан жыл бою 102 саат
8-класста	жумасына 3 сааттан жыл бою 102 саат
9-класста	жумасына 2 сааттан жыл бою 68 саат
10-класста	жумасына 2 сааттан жыл бою 68 саат
11-класста	жумасына 2 сааттан жыл бою 68 саат

Окуу программасы тууралуу

Жаңы окуу жылына карата оңдолуп, толукталып, Кыргыз билим берүү академиясынын “Билим” басмасынан басылып чыккан “Кыргыз тилинин программасы” (түзүүчүлөр: доц. А.Сапарбаев, п.и.д.,проф. Б.Өмүралиев, проф. С.Үсөналиев, п.и.д. В.И.Мусаева жана Н.Абдесов., илимий редактору: п.и.д.,проф. С.К.Рысбаев) сунуш кылынат.

Программанын бул соңку редакциясы окуу планынын негизинде кыргыз тилинин Мамлекеттик стандартынын талаптарына таянуу менен даярдалган. Окуу программасында кыргыз тилин эне тил катары окутуунун натыйжалуулугун, сапатын арттыруу менен, окуучулардын оозеки, жазуу кеп маданиятын, тактап айтканда, ар кыл турмуштук кырдаалга ылайык кептин стилдеринде баарлашууга, үлгүлүү сүйлөшүү маданиятына, өз алдынча чыгармачылык менен диалог, монолог түзүү менен кыргызча кеп ишмердүүлүгү боюнча билгичтик көндүмдөрүн калыптандыруучу практикалык түрдөгү машыгуу иштерин жүргүзүүнүн багыттары көрсөтүлгөн. Тилдик, кептик жана маданий компетенттүүлүктөрдүн негизинде инсанга багыттап окутууга басым жасалып, ар бир класс боюнча окуу жылынын акырында аталган компетенттүүлүктөр боюнча окуучулар ээ боло турган **күтүлүүчү натыйжалар** сунуш кылынган. Мугалим мына ушуга айрыкча көңүл буруусу зарыл. *Кыргыз тилин окуучуга (инсанга) багыттап окутууда* авторитардык типтеги окутуунун ордуна инсандын өзүн-өзү таануусуна үйрөтүү боюнча **КРнын Эл мугалими И. Б. Бекбоевдин** бир катар фундаменталдуу эмгектерин жетекчиликке алуу ылайык. Мектепте эне тилин окутуп-үйрөтүүнүн милдеттеринин бири – баланы үзгүлтүксүз түрдө окуу-илимий багытындагы кептик карым-катнашка үйрөтүү болуп саналгандыктан кыргыз тилин окутуу процессинде ар бир бала кеп ишмердүүлүгүнө чыгармачылык менен мамиле жасоосу үчүн аларды куйма кулактыкка, уга билүү маданиятына жана окуганын талдай билүү менен андан оң жыйынтык чыгара алуу деңгээлине жеткирүү зарылдыгы турат. Баяндама, дил баяндарды шилтемелерди колдонуу менен гана жазбастан, жекече ой жүгүртүүсүн билдирүү менен, эне тилинин бай тилдик каражаттарын, туруктуу сөз айкаштарын ыктуу пайдалана алуусуна, чечендикке, кепкорлукка, сөзмөрлүккө, машыгуусуна, ачык, так, туура, орундуу, логикалуу сүйлөө жана жазуу маданиятына окутуп-тарбиялоо маанилүү.

Программада кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу ыкмасы сунушталган. Атап айтсак: Тилдик компетенттүүлүктө - мектеп окуучусу тилдин системасы жана анын кепте ишке ашырылышы жөнүндө билимге ээ болот. Мисалы: тилдик бирдиктерди алардын тилдин системасындагы функциялары жана алардын тексттеги ролу менен байланышта түшүнөт; лингвистикалык бирдиктерди функциялары, маанилери жана стилдери боюнча топтоштурат; тилдик бирдиктерди түзүлүшү, мааниси жана стили боюнча айырмалайт; кептин оозеки жана жазуу формаларынын өзгөчөлүктөрүн салыштырат; орфограммалардын көлөмүнө жана пунктуациялык эрежелерге ылайык орфографиялык жана пунктуациялык ыкмаларга ээ болот. **Кептик компетенттүүлүктө** - мектеп окуучусу коммуникативдик милдеттерди аныктоого, тилди пикир алышуунун ар кыл кырдаалдарында оозеки жана жазуу формасында пайдаланууга, өзүнүн сөздүк байлыгын байытуу менен кептик мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жөндөмдүү болушат. Мисалы: карым-катнаштын максатына ылайык кептин предметин жана темасын түшүнөт

жана белгилейт; тексттеги биринчи жана экинчи орундагы маалыматтарды бөлүп көрсөтүп, аларды чындык менен салыштырат; адабий тилдин (стилдердин) нормаларына, пикир алышуунун максатына (кептик кырдаалдарга) ылайык текст түзөт; текстти ар кыл стилдик талаптарга, ар кыл эмоционалдык жагдайларга ылайыктап кайрадан түзөт; коммуникативдик мазмунуна ылайык тексттердин функционалдык-семантикалык типтерин, кептин ар кыл жанрындагы жана стилиндеги тексттерди айырмалайт жана пайдаланат. **Маданий компетенттүүлүктө** мектеп окуучусу пикир алышууга катышуу менен социалдык-кептик, маанилик жана тарыхый-маданий контекстти эске алуу менен сүйлөшүү маданиятынын эрежелерине ээ болот. Коомдо калыпка түшкөн жүрүм-турумдун нормаларына ылайык карым-катнашка аралашып, социалдык ролду өзүнө кабыл алуу менен, кыргыз элинин маданий мурасынын маанилүү өзөгү болуп саналган ыйык баалуулукка айланган эне тилин урматтайт жана сактайт.

Кыргыз тилин окутууда окуучулардын билимин баалоо. Мында окуучулардын билим, билгичтиктерин баалоо - бул кыргыз тилинен билим алууга карата ички каалоону пайда кылууга, өзүн-өзү баалоо, өзүн-өзү талдоо жана бири-бирин баалоо ыкмаларын калыптандырууга, өзүнүн ишмердүүлүгүн жана башка окуучулардын ишмердүүлүктөрүн сынчыл көз караш менен кароого, эмоционалдык жактан жагымдуу жана мээримдүү окутуу чөйрөсүн түзүүгө жардам берет. Баалоодо башкы принциптери катары: *баалоонун маанилүүлүгү, шайкештиги, адилеттүүлүгү, ачыктыгы, жеткиликтүүлүгү, системалуулугу, чын ыкластуулугу* эске алынуусу зарыл. Азыркы учурдагы окутуунун талабынан улам, кыргыз тили мугалими баалоонун негизги үч түрүн пайдаланса ылайык: 1) *диагноздоочу баалоо* (окуу жылынын башында же теманы алгачкы ирет үйрөтүүдө, бөлүмдүн башындагы алгачкы сабактарда жүргүзүлөт); 2) *калыптандыруучу (формативдик) баалоо* (ар бир сабактагы окутуу мезгилиндеги мугалим менен окуучунун бири-бирин түшүнүшүүсүн пайда кылып, мугалим өз учурунда түзөтүүлөрдү киргизсе, окуучу өзүнүн билим алуудагы жоопкерчилигин сезип-туюп, анын өсүүсү **окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуу боюнча**бааланат); 3) *жыйынтыктоочу (суммативдик) баалоо* (теманы, чейректи, окуу жылын аяктагандагы жыйынтык баа).

Окуу жылында пайдаланыла турган окуу китептери жана окуу-методикалык колдонмолор

Окуу китептери:

<i>Окуу китебинин авторлору</i>	<i>Классы</i>	<i>Басылган жылы</i>	<i>Окуу китебинин тиби</i>
А. Осмонкулов, Б. Өмүралиев	5-класс	2007	негизги
Б.Акматов, А.Мукамбетова	5-класс	2010	варитативдүү

А. Койлубаева., А. Койлубаева	5-класс	2011	варитативдүү
С.Үсөналиев	6-класс	2007	негизги
Б.Исаков	5-6-кл.	2009	альтернативдүү
С.Үсөналиев., В.Мусаева	7-класс	2007	негизги
А.Сапарбаев., Н.Абдесов.	7-класс	1999	варитативдүү
Б.Исаков	7-9-кл.	2010	альтернативдүү
Б.Өмүралиев	8-класс	2007	негизги
Б.Өмүралиев	9-класс	2007	негизги
Б.Усубалиев, А.Кайбылдаев, А.Иманов	8-9-кл.	1999	варитативдүү
А.Сапарбаев, С.Өмүралиева, Р.Эгембердиев, В.Мусаева	10-класс	2013	негизги
А.Сапарбаев, С.Өмүралиева, Р.Эгембердиев, В.Мусаева	11-класс	2013	негизги
Б.Исаков	10-11-кл.	2010	альтернативдүү

Окуу-методикалык колдонмолор:

<i>Автору</i>	<i>Аталышы</i>	<i>Басылган жылы</i>
С.Рысбаев	Сөз жөнүндө дастан	2007
С.Рысбаев	Окуучунун дилбаяны	2013
С.Рысбаев	Кыргыз тили, адабияты мугалимине жүз кеңеш	2014
Б.Исаков	Кыргыз тилин орто мектептин 5-11-класстарында натыйжалуу окутуу боюнча усулдук колдонмо	2011
С.Үсөналиев, Б.Өмүралиев	Азыркы кыргыз тилинин таблицалары.	2003
Ж.Чыманов	Кыргыз тили: Сабактын теориясы жана практикасы.	2007
Ж.Чыманов	Кыргыз тили: Окутуу методдору	2007
Ж.Чыманов	Кыргыз тили: Сабактын үлгүлөрү жана сабакты талдоонун методикасы.	2009
В.Мусаева	Чечендик кепти (риториканы) окутуу	2011
В.Мусаева, Т.Асанакунов	Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар.	2011
В.Мусаева	Кыргыздын чечендик кепин окутуу	2013
В.Мусаева	Байланыштуу кепти, кептин стилдерин окутуу	
В.Мусаева, А.Сманбаев	Баяндама жүргүзүүнүн жолдору жана тексттер жыйнагы 5-8-кл.	2013
В.Мусаева, А.Сманбаев	Баяндама жүргүзүүнүн жолдору жана	2013

	тексттер жыйнагы 9-11-кл.	
В.Мусаева	Кыргыз тили (Кыргыз тили таблица, чийме, схемаларда) 1-11-кл.	2014
В.Мусаева	Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. 5-9-кл.	2014
В.Мусаева, А.Сманбаев	Жат жазуулар жыйнагы 5-11-кл.	2015
В.Мусаева	Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу (сабакт. иштелмелери) 5-11кл.	2015

Август кеңешмесинде талкуулана турган болжолдуу темалар:

1) »Байланыштуу кеп», «Текст», «Кептин стилдери», «Кеп маданияты жана стилистика», «Лексика жана фразеология», «Сөз жасоо», «Фонетика», «Морфология» жана «Синтаксис» бөлүмдөрүн кеп ишмердүүлүгүнө ээ кылуу максатында окутуп-үйрөтүү;

2) Бүгүнкү компьютердик технологиянын өнүгүүсүнө ылайыкташкан окутуунун жаңы технологияларын, жаңычыл инновациялык ыкмаларды, алдыңкы методдорду, интерактивдүү методду ыгы менен колдоно билүү;

3) Сынчыл ойломдун стратегияларын пайдалануу менен балдардын сынчыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү, проблемалуу кырдаал түзүү менен проблемалык окутуу, инсанга багыттап, сапаттуу билим берүү;

4) Этнопедагогика, этнолингвистика, этномаданият багытында эне тилин кыргыз элинин алдыңкы үрп-адат, каада-салты, маданий мурастары, «Манас» трилогиясындагы алдыңкы идеялар менен биримдикте окутуу;

5) Окуучунун оозеки, жазуу байланыштуу кебин, кеп адебин, сүйлөшүү маданиятын, риторикалык ыкмаларын өнүктүрүү үчүн тилдик, кептик жана маданий компетенттүүлүктөргө басым жасоо;

6) Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде натыйжага багыттап окутуу;

7) Текстти, кептин түрлөрүн (баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү) кептин стилдерин (көркөм, окуу-илимий, публицистикалык, иш кагаздарынын стили) окутууда байланыштуу кепти, чечендик кепти, сүйлөшүү маданиятын өнүктүрүү;

8) Кеп маданиятына ээ кылуу менен чечендик кепке үйрөтүү аркылуу окуучуларда риторикалык ыкмаларды калыптандыруу;

9) Кыргыз тили сабагында «Манас» эпосунан эпизод-үзүндүлөрдү дидактикалык материал катары колдонуу менен андагы салыштыруу иртиндеги эпитет, метафора, метонимия, синекдоха, гипербола, эскирген сөздөр, архаизмдер, тарыхый сөздөр жана башка лексикалык көркөм сөз каражаттарын пайдалануу менен тилди байытуу;

10) Жогорку класстарда кесиптик билим берүүгө багыт берүүчү «Чечендик кеп», «Кеп маданияты жана стилистика» сыяктуу курстарды киргизүүнү жана аны окутууну пландаштыруу ж.б.у.с.